

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ТОМ 9, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
VOLUME 9, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. KIRISH SO‘ZI	6
2. Bekturodov Mansur O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY O‘ZGARISHLARNI ANGLASH VA BOSHQARISHDA SOTSIOLOGIYANING O‘RNI.....	8
3. Рахимова Нигина УДИВИТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА, САМЫЙ ЛУЧШИЙ ЧЕЛОВЕК, НАСТОЯЩИЙ УЧИТЕЛЬ.....	12
4. Matibaev Toshpo‘lat KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA DEPUTATLIK NAZORATI VA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING IJTIMOY MEKANIZMLARI.....	18
5. Латипова Нодира ЗНАНИЕ НЕ УБЫВАЕТ, КОГДА ИМ ДЕЛЯТСЯ: ПРОФЕССОР МАЙЯ ХАБИБОВНА ГАНИЕВА – НАСТАВНИК НАУЧНЫХ ПОКОЛЕНИЙ.....	27
6. Seitov Azamat TRIBAL STRUCTURES AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH, KARAKALPAK, KYRGYZ, TAJIK AND UZBEK CONTEXTS.....	38
7. Якубов Ильдар РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	46
8. Parmanov Farxod ETNOMADANIY MIGRATSION JARAYONLARNING SOTSIMADANIY XUSUSIYATLARI.....	55
9. Seitova Zuhra JÁMIYETLIK TURMISTÍN TÚRLÍ TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWINÍN AQIBETLERI.....	64
10. Abdusalilov Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOY- PSIXOLIGIK JIHATLARI.....	70
11. Kulbekova Nasiba INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG‘UNLIGI.....	79
12. Хасанова Мавлюда ЧУСТВИТЕЛЬНОСТЬ ДУХОВНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	86
13. Kamalova Khatira JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLIGI BOLGAN STUDENTLERDIN INKLYUZIV TALIM ALIWININ SHOLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHARAYATLARI....	92

14. Reshetnikov Ivan FAMILY AND THE TRANSMISSION OF TRADITIONS IN THE FESTIVE CULTURE OF UZBEKISTAN.....	101
15. Nurullayeva Umida AHOLINING IJTIMOIIY KAYFIYATINI BAHOLASHDA MIQDORIIY VA SIFATIIY KO'RSATKICHLAR INTEGRATSIYALASHUVINING METODOLOGIK TAHLILI.....	110
16. Navro'zov Oybek TA'LIM, TARBIYA VA MADANIYAT: TARIX VA ZAMONAVIYLIK.....	119
17. Ermatova Gulsanam IJTIMOIIY ISHDA PROFILAKTIKA VA REABILITATSIYA FAOLIYATINING ILMIY ASOSLARI.....	126
18. Abdugaffarova Ozoda UYUSHMAGAN YOSHLARNI IJTIMOIIY FAOLLASHTIRISH MEXANIZMLARI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA.....	135
19. Buronova Sitora «INSON» IJTIMOIIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOIIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOIIY MEXANIZMLARI.....	144
20. Umarova Nargiza YANGI O'ZBEKISTONDA DAVLAT YOSHLAR SIYOSATINING YOSHLAR QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI INSTITUTSIONAL ROLI.....	156
21. Saribaeva N. ZAMONAVIY JAMIYATDA JAMOATCHILIK FIKRI BILAN ISHLASH: DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI HAMKORLIGI.....	162
22. Mamadaliyeva Nargiza O'ZGARUVCHAN SOTSIOMADANIY MUHITDA SHAXSNING QADRIYAT YO'NALISHLARI VA RUHIY SALOMATLIGI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	169
23. Niyazova Olga STUDENTLERDIN DENE TARBIYASI HAM SPORT TARAWINDAGI BILIMLENDIRIW PROCESSIN SHOLKEMLESTIRIWDI JETILISTIRIW: SOCIOLOGIYALIQ BASQARIW MODELI.....	175
24. Сеитов Тимур ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНДИКАТОР АРТИКУЛИРОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗАПРОСОВ.....	190
25. Kulbekova Nasiba YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI.....	199
26. Buronova Sitora «PROAKTIV IJTIMOIIY ISH» TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUV.....	207
27. Qudratov Shohrux SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING NOGIRONLAR IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	218

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Niyazova Olga,

Dene mádeniyatı teorıyası hám metodıkası kafedrası docenti

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Nókis, Ózbekstan

STUDENTLERDİN DENE TÁRBIYASÍ HÁM SPORT TARAWINDAĞI BILIMLENDİRİW PROCESSİN SHÓLKEMLESTİRİWDİ JETİLİSTİRİW: SOCIOLOGIYALÍQ BASQARÍW MODELİ

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.00000000>

ANNOTACIYA

Maqalada Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarında studentlerdın dene tárbiyası hám sport boyınsha oqıw processin shólkemlestiriwdi jetilistiriwdin áhmiyetli máseleleri kórip shıǵılǵan. Klassikalıq hám zamanagóy sociologiya metodologiyası tiykarında institucionallıq-normativlik, shólkemlestiriwshilik-ortalıq, socialıq-minez-qulıq blokları hám qayta baylanıs mexanizmin birlestirgen kompleksli basqarıw modeli islep shıǵılǵan. Empirikalıq sociologiyalıq izertlew nátiyjeleri keltirilgen (n=400 student, n=15 ekspert), olar studentlerdın dene tárbiyasına bolǵan joqarı qádiriyatlıq múnásibeti hám olardıń erkin háreketleniw belsendiliginiń tómén dárejesi arasındağı ayırmashılıqtı anıqladı. Tiykargı motivaciyalıq faktorlar hám shólkemlestiriwshilik tosıqlar anıqlandı.

Tayanish sózler: Dene tárbiyası, sociologiyalıq basqarıw modeli, student-jaslar, bilimlendiriw processı, dene tárbiyası hám sport, Qaraqalpaqstan Respublikası.

Ниязова Ольга,

Доцент кафедры теории и методики физической культуры

Каракалпакский государственный университет имени Бердаха

Нукус, Узбекистан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА: СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются актуальные вопросы совершенствования организации учебного процесса по физической культуре и спорту для студентов в высших учебных заведениях Республики Каракалпакстан. На основе методологии классической и современной социологии разработана комплексная модель управления, объединяющая институционально-нормативный, организационно-средовой, социально-поведенческий блоки и механизм обратной связи. Представлены результаты эмпирического социологического исследования (n=400 студентов, n=15 экспертов), которые выявили разницу между высоким ценностным отношением студентов к физическому воспитанию и низким уровнем их свободной двигательной активности. Выявлены основные мотивационные факторы и организационные

препятствия.

Ключевые слова: Физическая культура, социологическая модель управления, студенческая молодежь, образовательный процесс, физическая культура и спорт, Республика Каракалпакстан.

Niyazova Olga,

Associate Professor of the Department of
Theory and Methodology of Physical Culture
Berdakh Karakalpak State University
Nukus, Uzbekistan

ABSTRACT

The article examines current issues in improving the organization of the physical culture and sports educational process for students in higher educational institutions of the Republic of Karakalpakstan. Based on the methodology of classical and modern sociology, a comprehensive management model has been developed, uniting institutional-normative, organizational-environmental, social-behavioral blocks, and a feedback mechanism. The results of an empirical sociological study (n=400 students, n=15 experts) are presented, which revealed a difference between students' high value attitudes toward physical education and their low level of free motor activity. The main motivational factors and organizational obstacles have been identified.

Keywords: Physical culture, sociological management model, student youth, educational process, physical culture and sports, Republic of Karakalpakstan.

Niyozova Olga,

Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi kafedrasida dotsenti
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Nukus, O'zbekiston

ANNOTATSIYA

Maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida talabalar uchun jismoniy tarbiya va sport bo'yicha o'quv jarayonini tashkil etishni takomillashtirishning dolzarb masalalari ko'rib chiqilgan. Klassik va zamonaviy sotsiologiya metodologiyasi asosida institutsional-me'yoriy, tashkiliy-muhit, ijtimoiy-xulq-atvor bloklari va qayta aloqa mexanizmini birlashtirgan kompleks boshqaruv modeli ishlab chiqildi. Empirik sotsiologik tadqiqot natijalari (n=400 nafar talaba, n=15 nafar ekspert) keltirilgan bo'lib, ular talabalarning jismoniy tarbiyaga bo'lgan yuqori qadriyatli munosabati va ularning erkin harakat faolligining past darajasi o'rtasidagi farqni aniqladi. Asosiy motivatsion omillar va tashkiliy to'siqlar aniqlandi.

Tayanch iboralar: Jismoniy madaniyat, boshqaruvning sotsiologik modeli, talaba yoshlar, ta'lim jarayoni, jismoniy tarbiya va sport, Qoraqalpog'iston Respublikasi.

KIRISIW

Qaraqalpaqstan Respublikasi joqari oqiw orınlarında studentlerdi fizikalıq tárbiyalawdıń zamanagóy sisteması quramalı sociallıq institut bolıp, onıń jumısı normativlik talaplar, shólkemlestiriw shártleri hám studentlerdiń individual minez-qulıq ámelıyatlarınıń óz-ara tásiiri menen belgilenedi. Usı múnásibet penen onı úyreniw fizikalıq tárbiyanı tek pedagogikalıq process sıpatında emes, al sociallıq basqarıw obyektı sıpatında da qaraw imkaniyatın beretuǵın kompleksli sociologiyalıq qatnastı qollanıwdı talap etedi.

Bunday modeldi islep shıǵıwdıń zárúrligi joqari oqıw orınlarındaǵı bar bolǵan basqarıw ámelıyatı tiykarınan dene tárbiyasınıń shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq táreplerine baǵdarlanǵanlıǵı hám studentlerdiń dene tárbiyası hám sport penen shuǵıllanıwǵa bolǵan múnásibetin anıqlawshı sociallıq faktorlardıń tásinin jeterli dárejede esapqa almaǵanlıǵı menen baylanıslı.

METODOLOGIYA

Izertlewdiń metodologiyalıq tiykarı klassikalıq hám házirgi zaman sociologiyalıq teoriyasınıń qaǵıydaları bolıp esaplanadı.

Maks Veberdiń sociallıq háreket teoriyası sheńberinde [3; 2] dene tárbiyası studentlerdiń sociallıq normalar hám qádiriyatlar tásirinde qalıplesken mazmunlı háreketleri sisteması sıpatında qaralmaqta. Talkott Parsonstıń strukturalıq-funkcionalıq kózqarası [7; 4] dene tárbiyası sistemasın jaslardı sociallastırw, beyimlestiriw hám salamatlıǵın saqlaw funkciyaların atqarıwshı sociallıq sistemasınıń elementi sıpatında talqılaw imkaniyatın beredi. Piter Berger hám Tomas Lukmannıń reallıqtı sociallıq konstrukciyalaw koncepciyası [1] studentlerdiń fizikalıq tárbiyanı sociallıq norma hám turmıslıq qádiriyat sıpatında turaqlı túsiniklerdi qalıplestiriw processin ashıp beriw imkaniyatın beredi.

Kórip shıǵılǵan teoriyalıq kózqaraslar sport hám dene tárbiyası sociologiyası tarawındaǵı zamanagóy izertlew baǵdarlarına, sonday-aq, dene tárbiyasın shaxstıń sociallasıwı, salamatlıǵın bekkemlew hám turaqlı rawajlanıwınıń áhmiyetli faktori sıpatında qaraytuǵın xalıqaralıq hújjetlerdiń konceptuallıq qaǵıydalarına saykes keledi. [5; 6]

Bul metodika sheńberinde studentlerdiń dene tárbiyası kóp basqıshlı sistema sıpatında qaralıp, oǵan tómendegiler kiredi:

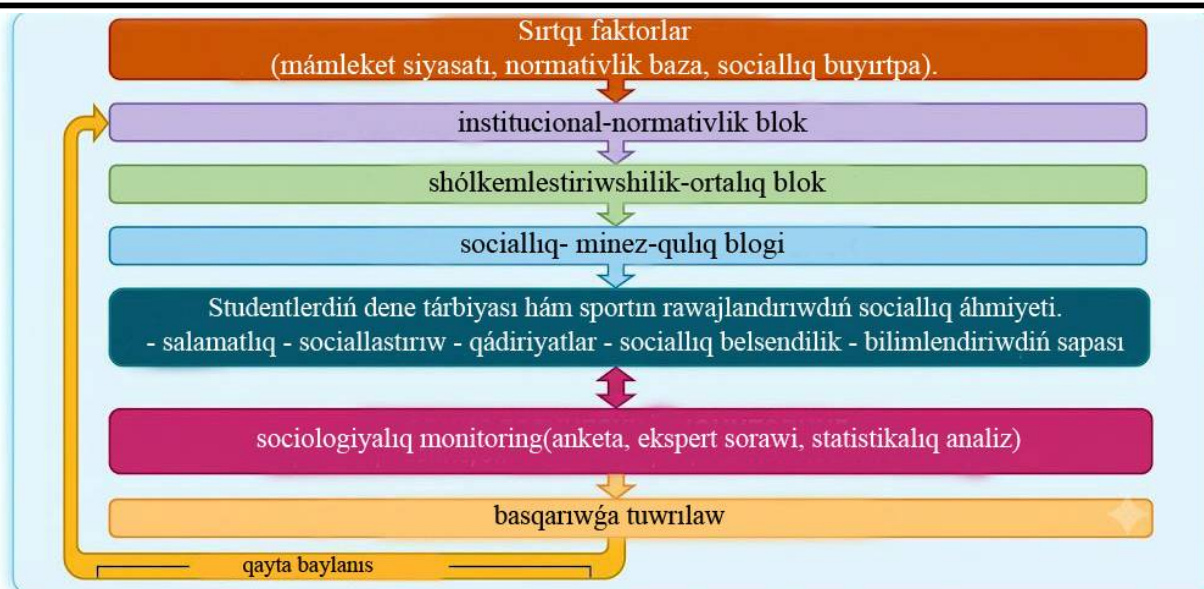
- makro dáreje - mámleket siyasatı hám normativlik-huqıqıy jaqtan tártipke salıw;
- mezo dáreje - joqarı oqıw ornınıń bilimlendiriw ortalıǵı;
- mikro dáreje - studentlerdiń minez-qulıq ámeliyatları, qádiriyatlıq baǵdarları hám motivaciyası.

Dene tárbiyasın kóp basqıshlı sociallıq sistema sıpatında kórip shıǵıw fizikalıq tárbiya hám sport tarawındaǵı bilimlendiriw processin shólkemlestiriwdi jetilistiriwge qaratılǵan ayrıqsha faktorlardı tallawdan kompleksli sociallıq basqarıw modelin islep shıǵıwǵa ótiw imkaniyatın berdi. Bunday modeldi islep shıǵıwdıń zárurlıǵı joqarı oqıw orınlarındaǵı bar bolǵan basqarıw ámeliyatı tiykarınan dene tárbiyasınıń shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq táreplerine baǵdarlanganlıǵı hám studentlerdiń dene tárbiyası hám sport penen shuǵıllanıwǵa bolǵan múnásibetin anıqlawshı sociallıq faktorlardıń tásirin jeterli dárejede esapqa almaǵanlıǵı menen baylanıslı.

TIYKARGÍ BÓLIM

Usınıs etilip atırǵan model sistemalıq, kompleksilik, beyimlesiwsheńlik, ilimiy tiykarlanganlıq hám úzliksiz qayta baylanıs principlerine tiykarlangan. Onıń ózine tán ózgesheligi sociologiyalıq monitoring nátiyjelerin basqarıw qararların qabıl etiw procesine integraciyalaw bolıp tabıladı, bul bolsa bilimlendiriw ortalıǵındaǵı ózgerislerdi óz waqtında anıqlaw, ámelge asırılıp atırǵan ilajlardıń nátiyjeliliginiń bahalaw hám studentlerdiń dene tárbiyasın rawajlandırıw baǵdarların dúzetiw imkaniyatın beredi. Shólkemlestiriwdiń tiykarınan oqıw procesin hákimshilik basqarıwǵa baǵdarlangan dástúriy modellerinen parıqlı túrde, islep shıǵılǵan modelde studentler tek pedagogikalıq tásir obekti sıpatında emes, al sociallıq jumıstıń belsendi subektleri sıpatında da qaralıp, olardıń talapları, motivaciyası hám qádiriyatlıq baǵdarları pútkil sistema nátiyjeliliginiń eń áhmiyetli kórsetkishlerine aylanadı.

Strukturalıq sociologiyalıq basqarıw modeli óz ara baylanısqań tórt komponentti óz ishine aladı: institucional-normativlik blok, shólkemlestiriwshilik-ortalıq blok, sociallıq-minez-qulıqlıq blok hám kerı baylanıs mexanizmi. Olardıń óz ara birge islesiwı basqarıw qararların rejelestiriw, shólkemlestiriw, ámelge asırıw, qadaǵalaw, nátiyjelerdi bahalaw hám dúzetiwdi óz ishine alatuǵın úzliksiz basqarıw ciklin támiyinleydi. Kórsetilgen komponentlerdiń sistemalı óz-ara táhiri studentlerdiń dene tárbiyası hám sport tarawındaǵı bilimlendiriw processin shólkemlestiriwdi jetilistiriwdiń bir pútin sociologiyalıq basqarıw modelin payda etedi (1-súwret).

1-súwret. Dene tárbiyası hám sport tarawındaǵı studentlerdiń bilimlendiriw procesin shólkemlestiriwdi jetilistiriwdiń sociologiyalıq basqarıw modeli

1-súwretten kórinip turǵanıday, islep shıǵılǵan sociologiyalıq basqarıw modeli dene tárbiya hám sport tarawındaǵı bilimlendiriw processin shólkemlestiriwdiń sistemalı xarakterin sáwlelendiredi, onda basqarıwdıń nátiyjeliligi ayırım hákimshilik tásirler menen emes, al institucionallıq, shólkemlestiriwshilik hám sociallıq faktorlardıń óz-ara tási menen belgilenedi. Modeldiń konceptual ózgesheligi studentlerdiń dene tárbiyasın sırtqı normativlik ortalıq, bilimlendiriw shólkeminiń ishki resursları hám student jaslardıń minez-qulıq ámeliyatlarınń turaqlı óz-ara tási sharayatında isleytuǵın ashıq sociallıq sistema sıpatında kórip shıǵıw bolıp tabıladı. Áne usınday túsiniw tiykarınan shólkemlestiriwshilik basqarıwdan bilimlendiriw ortalıǵınıń jaǵdayı hám onda júz berip atırǵan sociallıq processler haqqındaǵı obyektiv maǵlıwmatlarǵa tiykarlangan basqarıwǵa ótiw imkaniyatın beredi.

Studentlerdiń dene tárbiya hám sport iskerligi dárejesi óz-ara baylanıslı faktorlar jıyındısı menen belgilenetuǵının tastıyqlaǵan ótkerilgen izertlew nátiyjelerin esapqa alǵan halda model strukturası qalıplestirildi. Mámleket siyasatı hám normativlik-huqıqıy jaqtan tártipke salıw dene tárbiyası sistemasınıń islewi ushin institucionallıq sharayatlardı jaratadı; joqarı oqıw ornınıń bilimlendiriw ortalıǵı usı talaplardı ámelge asırıwdıń shólkemlestiriwshilik imkaniyatların támiyinleydi; studentlerdiń individual motivaciyası, qádiriyatlıq baǵdarları hám minez-qulıq kózqarasları olardıń dene tárbiyası hám sport iskerligine haqıyqıy tartılıw dárejesin belgileydi. Bunda pútkil sistema jumısınıń turaqlılıǵı bilimlendiriw ortalıǵındaǵı ózgerislerdi óz waqtında anıqlaw hám qabıl etilip atırǵan basqarıw qararların dúzetiw imkaniyatın beretuǵın keri baylanıs mexanizmi arqalı támiyinlenedi.

Kórsetilgen logikasınan kelip shıǵıp, model óz-ara baylanıslı tórt funkcionallıq bloktı birlestiredi, olardıń hár biri óz aldına basqarıw funkciyasın atqaradı, sonıń menen birge, ulıwma maqsetke - studentlerdiń dene tárbiyasın shólkemlestiriwdiń sociallıq nátiyjeliligin arttırıwǵa erisiwdi támiyinleydi.

Institucionallıq-normativlik blok dene tárbiyası sistemasınıń sırtqı sharayatların belgileydi. Onıń quramına denetárbiya hám sport tarawındaǵı mámleketlik siyasat, normativlik-huqıqıy hújjetler, mámleketlik bilimlendiriw standartları, joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń jergilikli normativlik hújjetleri, sonday-aq, denetárbiya hám sporttı rawajlandırıwdıń strategiyalıq baǵdarları kiredi. Bul bloktıń funkcionallıq wazıypası oqıw processin subyektleri xızmetiniń normativlik hám shólkemlestiriwshilik tiykarın qalıplestiriw, sistemanı rawajlandırıwdıń strategiyalıq baǵdarların belgilew hám basqarıw qararlardıń ámeldegi mámleketlik tiykarǵı wazıypalarǵa muwapıqlıǵın támiyinlewden ibarat.

Shólkemlestiriwshilik-ortalıq blok bilimlendiriw processin ámelge asırıwdıń ishki sharayatların xarakterleydi. Onda dene tárbiyası kafedralarınıń kadrlar potencialı, materiallıq-texnikalıq bazası, sport infrastrukturası, oqıw hám oqıwdan tısqarı shınıǵıwları shólkemlestiriw, sport dógerekleriniń jumısı, zamanagóy bilimlendiriw hám sanlı texnologiyalardı qollanıw, málimleme-metodikalıq támiynat sistemasın óz ishine aladı. Áne usı blok bilimlendiriw ortalıǵınıń sapasın hám studentlerdiń turaqlı fizikalıq hám sport jumısı ushın sharayatlardıń qolaylılıǵın anıqlaw arqalı institucionallıq talaplardı ámeliy jaqtan ámelge asırıwdı támiyinleydi.

Sociallıq minez-qulıq blogi bilimlendiriw ortalıǵı hám student shaxsınıń óz-ara tásiiri nátiyjelerin sáwlelendiredi. Onıń mazmunı dene tárbiyası hám sport penen shuǵıllanıwǵa bolǵan motivaciya dárejesi, qádiriyatlı baǵdarlar sisteması, fizikalıq belsendiliktiń intensivligi, sport ilajlarında qatnasıw, oqıw-tárbiya processin shólkemlestiriwden qanaatlanıwshılıq, salamat turmıs tárizine múnásibet, studentler ortalıǵındaǵı sociallıq óz-ara qatnasıqlardıń ózgeshelikleri menen xarakterlenedi. Bul bloktı tallaw studentlerdiń dene tárbiyası minez-qulqın qalıplestiriwdiń real sociallıq mexanizmlerin anıqlaw hám dene tárbiyası tarawındaǵı bilimlendiriw siyasatınıń maqsetlerine erisiw dárejesin bahalaw imkaniyatın beredi.

Qayta baylanıs mexanizmi sistema basqarıwınıń úzliksiz ciklin támiyinlewshi integraciyalawshı funkciyanı atqaradı. Onıń mazmunına sociologiyalıq izertlewler ótkeriw, studentler arasında sorawnamalar ótkeriw, professor-oqıtıwshılar arasında ekspert sorawnamaların ótkeriw, statistikalıq kórsetkishlerdi talqılaw, bilimlendiriw processı qatnasıwshılarınıń razılıǵın baqlaw kiredi. Alınǵan maǵlıwmatlardan ámelge asırılıp atırǵan ilajlardıń nátiyjeliligin bahalaw, mashqalalı orınlardı anıqlaw, basqarıw qararların durıslaw, student-jaslardıń ózgerip atırǵan talaplarına sáykes tálim-tárbiya processin jetilistiriwde paydalanıladı.

Solay etip, 1-súwrette keltirilgen sociologiyalıq basqarıw modeli dene tárbiyası hám sport tarawında bilimlendiriw processin shólkemlestiriwdi sistemalıq, beyimlesiwshenlik, ilimiy tiykarlanganlıq hám úzliksiz qayta baylanıs principlerine tiykarlangan integraciyalasqan basqarıw sistemasın kórsetedi. Onıń dástúriy shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq modellerden principial ayırmashılıǵı sonda, sociologiyalıq monitoring nátiyjeleri bahalawdıń járdemshi quralı sıpatında emes, al basqarıw qararların qabıl etiw, ámelge asırıw hám dúzetiwdi támiyinleytuǵın tiykarǵı málimleme-analitikalıq resurs sıpatında qaralmaqta. Bunday kózqaras dene tárbiyası sistemasın ózgerip atırǵan sociallıq sharayatlardı, studentlerdiń bilim alıw mútájliklerine hám joqarı bilimlendiriwdi rawajlandırıwdıń zamanagóy talaplarına beyimlestiriwdi támiyinlew imkaniyatın beredi.

Sonıń menen birge, usınıs etilip atırǵan basqarıw modeliniń nátiyjeliligi tek ǵana onıń konceptuallıq pútinligi menen emes, al empirikalıq tiykarlanganlıq dárejesi menen de belgilenedi. Usı múnásibet penen modeldi islep shıǵıwda fizikalıq tárbiyanı shólkemlestiriwdiń ózgesheliklerin, studentlerdiń dene tárbiyası hám sport penen shuǵıllanıw dárejesin, olardıń motivaciyalıq kózqarasların, qádiriyatlıq baǵdarların hám bilimlendiriw ortalıǵınıń sharayatların bahalawdı anıqlawǵa imkaniyat bergen kompleksli sociologiyalıq izertlew nátiyjelerine súwenildi. Izertlew metodikasınıń analizi, tańlanba toplamınıń xarakteristikası hám alınǵan empirikalıq maǵlıwmatlardıń talqılawı tómendegi kishi bólimde keltirilgen.

Empirikalıq izertlew studentlerdiń dene tárbiyası hám sport tarawındaǵı bilimlendiriw processin shólkemlestiriwdi jetilistiriw boyınsha islep shıǵılǵan sociologiyalıq basqarıw modeliniń qaǵıydaların tekseriwdiń áhmiyetli basqısı boldı. Onıń ótkeriliwi Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarında dene tárbiyası sistemasınıń jaǵdayı haqqında obyektiv maǵlıwmatlardı alıw, studentlerdiń dene tárbiyası hám sport iskerliginde qatnasıwın belgilewshi sociallıq, shólkemlestiriwshilik hám motivaciyalıq faktorlardı anıqlaw, basqarıw mexanizmlerin jetilistiriw baǵdarların belgilewge qaratılǵan.

Izertlew jumısları Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı úsh joqarı oqıw ornında alıp barıldı:

- Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti;
- Ájiniyaz atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutı;
- Qaraqalpaq mámleketlik agrar universiteti.

Izertlew maqseti sociologiyalıq tallaw tiykarında studentlerdiń dene tárbiyası sistemasınıń

nátiyjeliligine tásir etiwshi sociallıq-shólkemlestiriwshilik faktorlardı anıqlaw, bilimlendiriw ortalıgınıń jaǵdayın bahalaw hám onı jetilistiriw baǵdarların belgilewden ibarat boldı.

Izertlew obyekti - Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarı oqıw orınlarınıń studentleri bolıp tabıldı.

Izertlew predmeti studentlerdiń dene tárbiyasın ámelge asırıwdıń shólkemlestiriwshilik, motivaciyalıq hám basqarıw sharayatların, sonday-aq, olardıń dene tárbiyası hám sportqa múnásibetin qalıplestiriwdiń sociallıq mexanizmлерin qalıplestirdi.

Izertlewde 400 student hám 15 ekspert (dene tárbiyası kafedralarınıń oqıtıwshıları) qatnastı. Tańlap alınǵan jámaátti qalıplestiriw studentlerdiń tiykarǵı sociallıq-demografiyalıq toparlarınń wákilligin támiyinlegen hám úyrenilip atırǵan jámaáttiń ózgesheliklerin sáykes sáwlelendiretuǵın maǵlıwmatlardı alıw imkaniyatın bergen joqarı oqıw orınları, oqıw kursları hám respondentlerdiń jınısı boyınsha stratifikaciya usılı menen ámelge asırıldı.

Qoyılǵan maqsetke erisiw ushın sociologiyalıq metodlar kompleksi, sonıń ishinde, studentler arasında anketa sorawnaması, dene tárbiyası kafedraları oqıtıwshılarının ekspert sorawnaması, alınǵan emperikalıq maǵlıwmatlardı analizlew hám interpretaciyalaw, sıpatlaw statistikası hám salıstırmalı talqılaw metodlarınan paydalanıldı. Sanlı hám ekspert usıllarınıń kombinaciyasın qollanıw studentlerdiń dene tárbiyası jaǵdayı haqqında kompleksli túsinikke iye bolıw hám onı shólkemlestiriw nátiyjeliligine tásir etiwshi tiykarǵı faktorlardı anıqlaw imkaniyatın berdi.

Empirikalıq izertlewdi ótkeriw ushın studentlerdiń dene tárbiyası jaǵdayın sociologiyalıq úyreniw baǵdarlaması islep shıǵıldı, ol analizdiń tiykarǵı baǵdarların óz ishine aladı: studentlerdiń dene tárbiyası hám sportqa bolǵan múnásibeti, fizikalıq iskerlik penen shuǵıllanıwǵa bolǵan motivaciya dárejesi, oqıw processiniń shólkemlestiriliwin bahalaw, sport infrastrukturasınıń jaǵdayı, dene tárbiyası hám sport ilajlarınń qolaylılıǵı hám joqarı oqıw ornında dene tárbiyasın ámelge asırıw sharayatlarınan qanaatlanıw dárejesi.

Dáslepki sociologiyalıq maǵlıwmatlardı jıynawdıń tiykarǵı quralı studentler ushın sorawnama bolıp, onıń strukturası bir neshe mazmunlı blokardı óz ishine alǵan. Birinshi blok respondentlerdiń sociallıq-demografiyalıq ózgesheliklerin (jınısı, oqıw kursı, bilimlendiriw shólkemine tiyisiligi) úyreniwge qaratıldı. Ekinshi blok studentlerdiń dene tárbiya hám sportqa múnásibetin, olardıń turaqlı shuǵıllanıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıq hám motivaciya dárejesin anıqlawǵa imkaniyat beretuǵın sorawlardı óz ishine aldı. Úshinshi blok joqarı oqıw ornında dene tárbiyasın shólkemlestiriwdi, sonıń ishinde, sabaqlardı ótkeriw sapasın, sport infrastrukturası menen támiyinlengenligin hám oqıwdan tısqarı sport iskerliginde qatnasıw imkaniyatların bahalaw menen baylanıslı boldı. Tórtinshi blok studentlerdiń dene tárbiyası sistemasın jetilistiriw boyınsha usınısların anıqlawǵa qaratılǵan.

Dene tárbiyasınıń jaǵdayı hám rawajlanıw perspektivalarına ekspertlik baha beriw maqsetinde Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınları dene tárbiyası kafedralarınıń 15 oqıtıwshısı arasında sorawnama ótkerildi. Ekspert sorawnaması bilimlendiriw processin shólkemlestiriwdiń professional bahaların anıqlaw, bar mashqalalardı anıqlaw hám tarawda basqarıw mexanizmлерin jetilistiriwdiń tiykarǵı baǵdarların belgilew imkaniyatın berdi.

Empirikalıq maǵlıwmatlardı jıynaw qatnasıwdıń ıqtıyarlılıǵı, anonimlik hám alınǵan maǵlıwmatlardıń sır saqlanıwı principlerine ámel etken halda ámelge asırıldı. Alınǵan nátiyjeler muǵdar hám sapa jaǵınan qayta islenip, tiykarǵı tendenciyalardı anıqlaw, ayırım sociallıq faktorlar arasındǵı baylanıslılıqtı anıqlaw hám studentlerdi fizikalıq tárbiyalawdıń ámeldegi sistemasınıń nátiyjeliligin bahalaw imkaniyatın berdi.

Solay etip, tańlap alınǵan izertlew quralları studentlerdiń dene tárbiyası jaǵdayın kompleksli úyreniw, olardıń dene tárbiyası hám sportqa bolǵan qatnasınıń ózgesheliklerin anıqlaw, shólkemlestiriw sharayatları hám basqarıw faktorlarınń bilimlendiriw processiniń nátiyjeliligine tásir etiw dárejesin anıqlaw imkaniyatın berdi. Alınǵan empirikalıq maǵlıwmatlar dene tárbiyası sisteması iskerliginiń sociallıq mexanizmлерin keleshekte tallaw hám islep shıǵılǵan sociallıq basqarıw modeline muwapıq onı jetilistiriw baǵdarların anıqlaw ushın tiykar boldı.

Izertlew dawamında studentlerdiń dene tárbiya hám sportqa múnásibeti sociallıq, shólkemlestiriwshilik hám individual-motivaciyalıq faktorlar kompleksi tásirinde qalıplesetuǵınlıǵı anıqlandı. Sorawnama nátiyjeleriniń analizi tómendegi tendenciyalardı kórsetti.

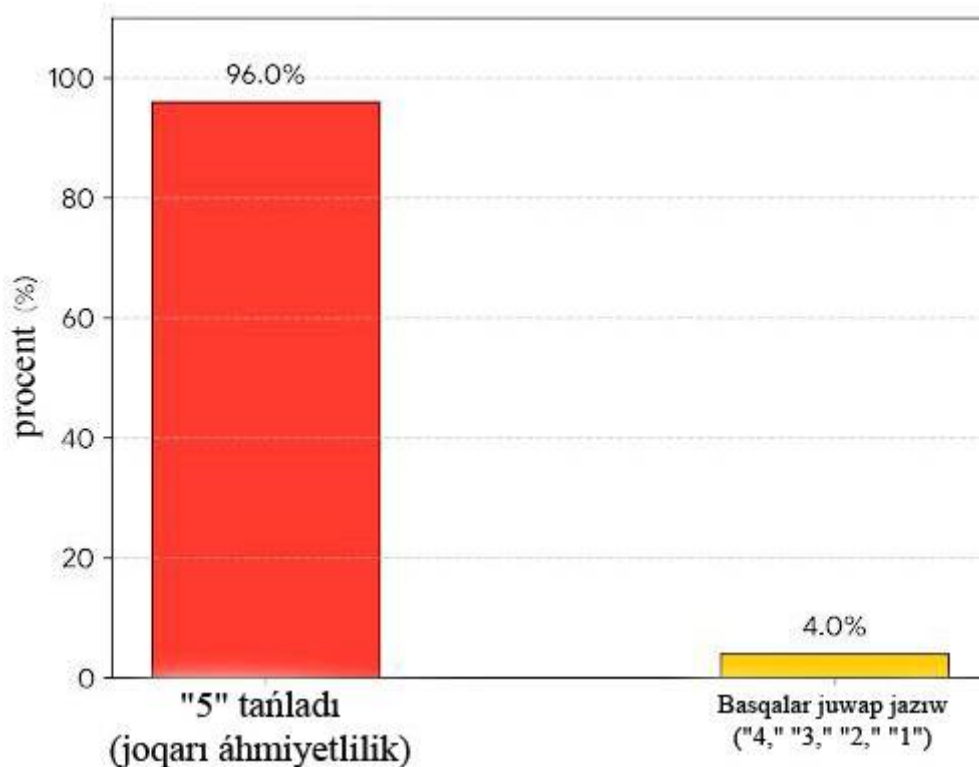
Мисалы, studentlerdiń motivaciyalıq tarawın tallaw sonı kórsetedi, fizikalıq mádeniyat ulıwma olar tárepinen áhmiyetli sociallıq hám jeke qádiriyat sıpatında qabıl etiledi, ol bárinen burın densawlıqtı bekkemlew, fizikalıq jumıs qábiletin arttırıw hám stressli júklemelerdi azaytıw menen baylanıslı. Alınğan nátiyjeler studentlerde fizikalıq belsendiliktiń sociallıq áhmiyeti hám onıń turmıs sapasın saqlawdaǵı roli haqqında ulıwma túsinikke iye ekenligin kórsetedi.

Studentlerdiń dene tárbiyasına bolǵan qádiriyatlıq qatnasın anıqlaw maqsetinde respondentlerge soraw berildi: **«Dene tárbiyası siz ushın qanshelli áhmiyetli»**, 5 ballıq shkala boyınsha baha beriwdi názerde tutadı, bunda:

1 - "hesh qanday áhmiyetke iye emes",

5 - "júdá áhmiyetli" degen mánisti bildiredi.

Izertlew nátiyjeleri kórsetkenindey (2-súwret), studentlerdiń basım kópshiligi (96%) dene tárbiyasın óz turmısınan áhmiyetli bólegi sıpatında bahalaydı, bul onıń densawlıqtı saqlaw, fizikalıq jumıs qábiletin hám ulıwma abadanlıqtı saqlaw ushın áhmiyetin ańlawdıń joqarı dárejesinen dárek beredi.

2-súwret. Studentler tárepinen dene tárbiyasınan áhmiyetin bahalaw, %

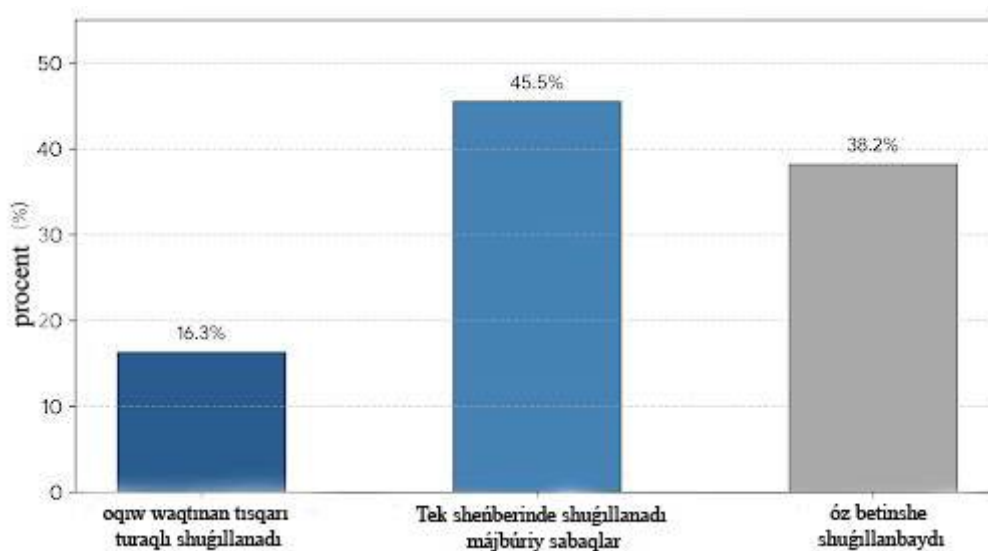
Sonıń menen birge, respondentlerdiń ashıq túrdegi pikirlerin tallaw sonı kórsetti, dene tárbiyasınan joqarı sociallıq áhmiyetin tán alıw barlıq waqıtta da dene tárbiyası hám sport iskerligine turaqlı qatnasıw menen baylanıslı bola bermeydi. Studentlerdiń úlken bólegi sistemalı shuǵıllanbawdı bos waqıttıń jetispewshiligi, oqıw júklemesiniń joqarılıǵı, oqıwdı miynet penen birge alıp barıw zárúrligi, jumıstan soń sharshaw, erte tańda fizikalıq shınıǵıwlar menen shuǵıllanıwǵa qızıǵıwshılıqtıń joqlıǵı menen túsindiredi.

Bunda kóplegen respondentler sport jarısları hám ǵalabalıq dene tárbiya-salamatlandırıw ilajlarında qatnasıwǵa qızıǵıwshılıǵın atap ótken, bul bolsa potenciallıq motivaciya bar ekenliginen dárek beredi, onıń ámelge asırılıwı kóp jaǵınan bilimlendiriw shólkemi tárepinen jaratılǵan shólkemlestiriw sharayatlarına baylanıslı.

Atap ótiw orınlı, sorawǵa juwap bergenlerdiń derlik 2 procenti fizikalıq belsendiliktiń insan salamatlıǵı ushın paydalı ekenligin tán alıwına qaramastan, dene tárbiyası hám sport penen shuǵıllanıwǵa jeke qızıǵıwshılıq bildirmeytuǵının bildirgen. Bul kórsetkish studentlerdiń fizikalıq belsendiliginiń jeterli emesligi mashqalası denetárbiyaǵa bolǵan unamsız qatnastan kóre kóbirek

shólkemlestiriwshilik, motivaciyalıq hám sociallıq tosqınlıqlar menen baylanıslı ekenliginen dárek beredi.

Sonıń menen birge, sorawnama maǵlıwmatları sonı kórsetedi, studentlerdiń dene tárbiyasına bolǵan unamlı múnásibeti barlıq waqıtta da turaqlı kúndelikli ámelıyatqa aylanbay atır. Dene tárbiyası boyınsha óz betinshe shınıǵıwlar dárejesi boyınsha studentlerdiń juwapların bólistiriw 3-súwrette keltirilgen.

3-súwret. Studentlerdiń óz betinshe dene tárbiya hám sport iskerligine qatnasıw dárejesi boyınsha bólistiriliwı, %

3-súwretten kórinip turǵanıday, respondentlerdiń eń úlken úlesi (45,5%) tek ǵana fizikalıq tárbiya boyınsha májbúriy oqıw shınıǵıwlarında qatnasıw menen sheklenedi. Studentlerdiń úshтен bir bóleginen aslamı (38,2%) oqıw processinen tısqarıda dene tárbiyası menen ulıwma shuǵıllanbaydı. Sonıń menen birge, tek 16,3% qatnasıwshılar turaqlı túrde fizikalıq belsendilikti qollap-quwatlaydı. Alınǵan maǵlıwmatlar studentlerdiń óz betinshe háreket iskerligine turaqlı motivaciyasınıń jeterli dárejede qalıpspegenliginen dárek beredi hám olarda dene tárbiyası menen turaqlı shuǵıllanıwdı xoshametlewge qaratılǵan shólkemlestiriw hám basqarıw mexanizmlerin jetilistiriw zárúrligin tastıyıqlaydı.

Alınǵan nátiyjeler fizikalıq mádeniyattıń sociallıq áhmietin tán alıw hám studentlerdiń turaqlı háreket iskerligine tartılıwınıń haqıyqıy dárejesi arasında belgili bir ayırmashılıqtıń bar ekenligin kórsetedi. Dene tárbiyası menen shuǵıllanıwdıń áhmiyetin túsiniwine qaramastan, studentlerdiń úlken bóleginde sport penen óz betinshe shuǵıllanıwǵa turaqlı talap ele qalıpspegenligi joqarı oqıw orınlarında dene tárbiyasın basqarıwdıń motivaciyalıq hám shólkemlestiriwshilik mexanizmlerin jetilistiriw zárúrligin aktuallastırmaqta.

2 hám 3-súwretlerde keltirilgen nátiyjelerdi salıstırıw studentlerdiń dene tárbiyasına bolǵan qádiriyatlıq múnásibeti hám olardıń real dene tárbiyası-sport minez-qulıqları arasında ayırıqsha ayırmashılıq bar ekenligin kórsetedi. Eger 96% respondentler dene tárbiyasınıń joqarı áhmiyetin tán alsa, tek 16,3% studentler oqıw processinen tısqarıda dene tárbiyası menen turaqlı shuǵıllanadı. Anıqlanǵan qarama-qarsılıq sonnan derek beredi, zamanagóy dene tárbiyası sistemasınıń tiykarǵı mashqalası dene tárbiyasına unamlı qatnastı qalıplestiriw emes, al studentlerdiń kúndelikli ámelıyatında bar bolǵan qádiriyatlardı ámelge asırıwdı támiyinleytuǵın nátiyjeli shólkemlestiriw hám basqarıw mexanizmlerin jaratıw bolıp tabıladı.

Solay etip, izertlew nátiyjeleri studentlerde dene tárbiyasınıń áhmiyetliliǵı haqqındaǵı qádiriyatlı túsiniqlerdiń joqarı dárejede qalıpleskenliginen derek beredi. Sonıń menen birge, dene tárbiyasına baylanıslı bildirilip atırǵan múnásibet penen turaqlı shuǵıllanıwdıń haqıyqıy ámelıyatı arasında sezilerli ayırmashılıq bar ekenligi anıqlandı. Bul dene tárbiyasına unamlı múnásibetti

qáiplestiriwge emes, al bar bolǵan qádiriyatlardı turaklı dene tárbiya-sport minez-qulqına aylandırıw ushın sharayatlar jaratıwǵa baǵdarlangan dene tárbiyasınıń shólkemlestiriwshilik mexanizmlerin jetilistiriw zárúrliǵı haqqında juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik beredi.

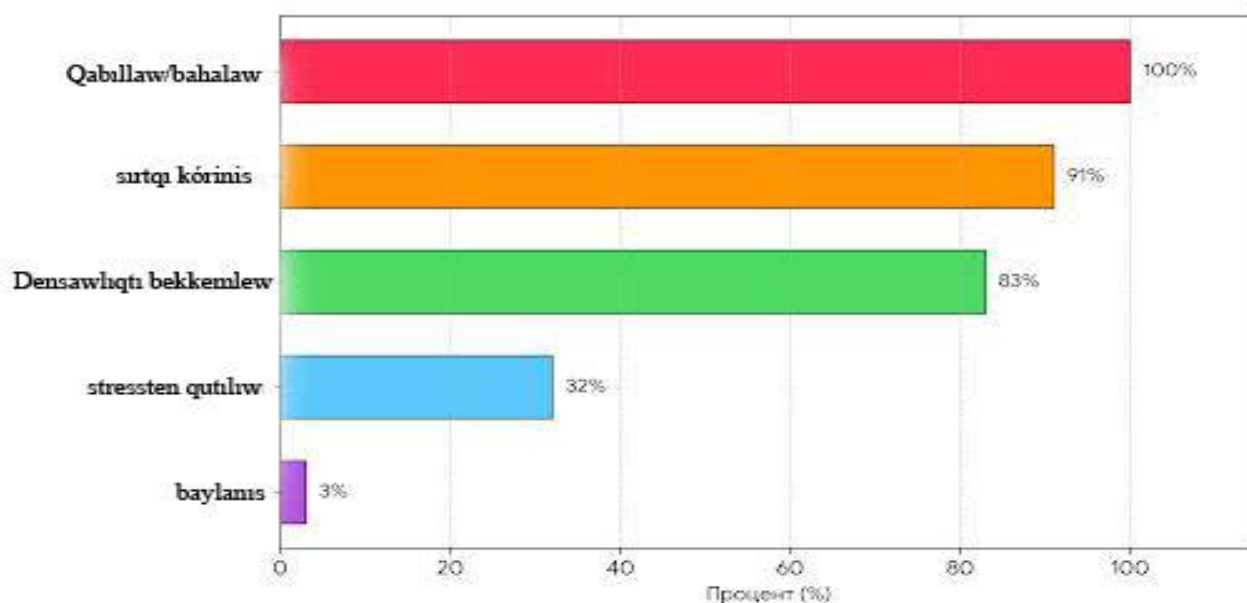
Studentler tárepinen dene tárbiyası hám sporttıń sociallıq áhmiyetin ańlaw dárejesi joqarı bolıwına qaramastan, izertlew nátiyjeleri qádiriyatlıq kózqaraslar hám real dene tárbiyası hám sport iskerligi arasında ayırmashılıq bar ekenliginen derek beredi. Demek, studentlerdiń dene tárbiyası menen shuǵıllanıw xarakteri tek ǵana olardıń dene tárbiyasına bolǵan múnásibeti menen emes, al turaqlı shuǵıllanıwǵa túrtki beretuǵın yamasa, kerisinshe, tosqınlıq etetuǵın motivaciyalıq faktorlar jıyındısı menen de belgilenedi.

Usı múnásibet penen izertlewdiń keyingi basqıştı studentlerdiń dene tárbiyası hám sport iskerligine qatnasıwın belgileytuǵın motivlerdi úyreniw boldı. Motivaciyalıq tarawdı analizlew studentlerdiń jetekshi talapları hám qádiriyatlıq baǵdarların anıqlaw, dene tárbiyası menen shuǵıllanıwdıń tiykarǵı stimulların anıqlaw, sonday-aq, oqıw-tárbiya processin shólkemlestiriwdi jetilistiriw hám dene tárbiyasınıń sociallıq basqarıw modelin ámelge asırıwda qanday faktorlardı esapqa alıw kerekligin belgilew imkaniyatın beredi.

Studentlerdiń dene tárbiyası hám sport iskerliginde qatnasıwın anıqlawshı faktorlardı anıqlaw maqsetinde respondentlerge dene tárbiyası sabaqlarınıń tiykarǵı motivlerin anıqlaw usınıs etildi: **«Dene tárbiyası sabaqlarınıń tiykarǵı maqseti?»** berilgen sorawǵa juwap beriwde studentler bir neshe juwap variantların tańlawı múmkin edi. Alınǵan nátiyjeler 4-súwrette keltirilgen.

4-súwret

Studentlerdiń dene tárbiyası sabaqlarınıń tiykarǵı motivleri, %

Izertlew nátiyjeleri sonı kórsetti, studentlerdiń motivaciyalıq strukturası kompleksli xarakterge iye bolıp, bilimlendiriw processiniń talapları menen belgilengen sırtqı hám fizikalıq-sport jumısında qatnasıwdıń jeke áhmiyetli motivlerin óz ishine aladı. Respondentlerge bir neshe juwap variantların tańlaw imkaniyatı berilgenligi sebepli dene tárbiyası menen shuǵıllanıwdıń eń áhmiyetli motivleri anıqlandı (4-súwret).

Eń kóp tarqalǵan motiv pán boyınsha zachet yamasa unamlı baha alıw bolıp, onı barlıq soraw etilgen studentler (100%) atap ótken. Bul pánniń májbúriyligi studentlerdiń dene tárbiyası sabaqlarına qatnasıwınıń áhmiyetli faktori ekenliginen derek beredi. Sonıń menen birge, bul nátiyje tiykarınan bilimlendiriw processiniń talaplarınan kelip shıǵatuǵın sırtqı motivaciyanı sáwlelendiredi.

Jekelik áhmiyetke iye bolǵan motivler ishinde tartımlı fizikalıq forma (91%) hám densawlıqtı bekkemlew (83%) tiykarǵı orındı iyeleydi. Alınǵan maǵlıwmatlar sonnan derek beredi, Qaraqalpaqstan Respublikası studentleri dene tárbiyasın tek ǵana salamatlıqtı saqlaw menen emes, al fizikalıq salamatlıqtı, sırtqı tartımlılıqtı, ózin-ózi tártipke salıwdı hám shaxstıń mádeniyatın saqlaw menen baylanıstıradı. Bunda kórsetilgen motivler bir-birin biykarlamaydı, al fizikalıq belsendiliktiń

qádir-qımbatın kompleksli túsiniwdı sáwlelendiredi.

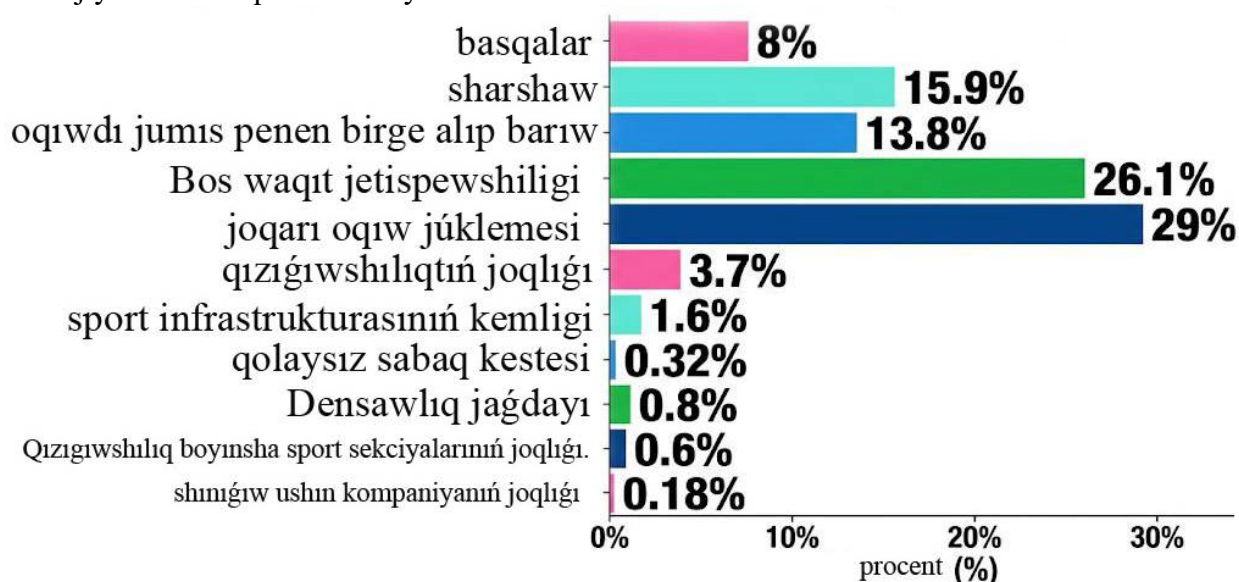
Studentler sezilerli dárejede kemirek jaǵdaylarda dene tárbiyasın emociyalıq kúshleniwdi jeńillestiriw (32%) yamasa qarım-qatnas sheńberin keńeytiw (3%) quralı sıpatında qaraydı, bul onıń studentler ortalıǵında rekreaciyalıq hám kommunikativlik imkaniyatlarınń jeterli dárejede ámelge asırılmaǵanlıǵınan derek beredi.

Alınǵan nátiyjelerdi izertlewdiń aldınǵı basqıshları menen salıstırıw sonı kórsetedi, oqıw motivaciyası dene tárbiyasınıń jeke áhmiyetin ańlaw menen birgelikte alıp barıladı, biraq óz-ózinen studentlerdiń turaqlı túrdegi erkin dene tárbiya hám sport iskerligin támiyinlemeydi. Demek, pánniń májbúriyligi bilim alıwshılardı oqıw processine tartıwǵa járdem beredi, biraq oqıw sabaqlarınan tısqarıda dene tárbiyası menen sistemalı shuǵıllanıwǵa turaqlı ishki mıtájlikti qalıplestirmeydi.

Kópshilik studentlerde dene tárbiyasına unamalı múnásibet hám onıń sociallıq áhmiyetin ańlaw, sonday-aq, dene tárbiyası hám sport iskerliginde qatnasıwdıń túrli motivleriniń bar ekenligine qaramastan, izertlew nátiyjeleri erkin hárezet iskerliginiń salıstırmalı tómen dárejesinen derek beredi. Bul bolsa motivaciya faktorları menen bir qatarda studentlerdiń dene tárbiyası menen turaqlı shuǵıllanıwın sheklewshi obyektiv hám subyektiv sebepler bar ekenligin kórsetiwge imkaniyat beredi.

Usı múnásibet penen studentlerdiń dene tárbiyası hám sport iskerligine qatnasıwındaǵı sociallıq-shólkemlestiriwshilik tosqınlıqlardı anıqlaw izertlewdiń áhmiyetli basqıshı boldı, studentlerdiń sistemalı túrde dene tárbiyası hám sport penen shuǵıllanıwına tosqınlıq etiwshi. Olardı tallaw Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarında dene tárbiyasın shólkemlestiriwdiń eń mashqalalı táreplerin anıqlaw hám basqarıw mexanizmlerin jetilistiriw baǵdarların qalıplestiriw imkaniyatın beredi.

Studentlerdiń dene tárbiyası hám sport penen turaqlı shuǵıllanıwın sheklep atırǵan sebeplerdi anıqlaw maqsetinde respondentlerge **"Sizge dene tárbiyası menen turaqlı shuǵıllanıwǵa ne tosqınlıq etedi?"** degen soraw berildi. Bul sorawǵa juwap beriwde studentlerge bir neshe juwap variantların tańlaw imkaniyatı berildi, bul bolsa sistemalı sabaq ótiwge tosqınlıq etetuǵın eń áhmiyetli faktorlar jıyındısın anıqlaw imkaniyatın berdi.

5-súwret. Studentlerdiń dene tárbiyası menen turaqlı shuǵıllanıwın sheklewshi tiykarǵı faktorlar, %

Izertlew nátiyjeleri sonı kórsetedi, dene tárbiyası menen turaqlı shuǵıllanıw ushın tiykarǵı tosqınlıqlar tiykarınan studentlerdiń oqıw hám kúndelikli jumısın shólkemlestiriw menen baylanıslı faktorlar bolıp tabıladı. Eń kóp tarqalǵan sebep - joqarı oqıw júklemesi bolıp, onı respondentlerdiń 29 procenti atap ótken. Ámeliy jaqtan salıstırmalı áhmiyetke iye bolǵan bos waqıtıń jetispewshiligi (26,1%) studentlerdiń kúndelikli rejimine fizikalıq iskerlikti kirgiziw ushın waqıt resurslarınıń

jetispewshiliginen derek beredi.

Sunday-aq, oqıwdı miynet penen birge alıp barıw (13,8%) hám sharshaw sezimleri (15,9%) áhmiyetli sheklewshi faktorlar bolıp esaplanadı. Bul kórsetkishler zamanagóy studentlik turmısınń ózgesheliklerin sáwlelendiredi, bunda bilim alıwshılardıń bir bólegi bilimlendiriw jumısın basqa sociallıq wazıypalar menen úlestiriw zárúrligi aqıbetinde joqarı júklemeni basınan keshiredi.

Dene tárbiyasına bolğan unamsız qatnas penen baylanıslı subyektiv sebeplerdiń ádewir az ekenligin aytıp ótiw kerek. Máselen, oqıwǵa qızıǵıwshılıqtıń joq ekenligin tek ǵana 3,7% studentler atap ótken. Sunday-aq, sport infrastrukturasınıń jetispewshiligi (1,6%), shınıǵıwlardıń qolaysız kestesi (0,32%), qızıǵıwshılıq boyınsha sport dógerekleriniń joqlıǵı (0,6%), densawlıǵınıń jaǵdayı (0,8%) hám shınıǵıwlar ushın kompaniyanıń joqlıǵı (0,18%) sıyaqlı faktorlar da áhmiyetli emes bolıp shıqtı.

Alınǵan nátiyjeler studentlerdiń óz betinshe fizikalıq belsendiliginiń tómén dárejesi kóbirek dárejede dene tárbiyasınıń qádirin túsınbewden emes, al oqıw hám sociallıq júkleme sharayatında onı turaqlı ámelge asırıw imkaniyatlarınıń sheklengenliginen kelip shıǵadı, degen juwmaqqa keliwge múmkinshilik beredi. Bul studentler sanasında dene tárbiyasınıń joqarı áhmiyetke iye ekenligi hám olardıń dene tárbiyası hám sport iskerliginde ámeliy qatnasıw dárejesiniń jeterli emesligi arasında aldın anıqlanǵan qarama-qarsılıqtı tastıyıqlaydı.

Solay etip, dene tárbiyası menen turaqlı shuǵıllanıwǵa tosqınlıq etiwshi faktorlardı tallaw tiykarǵı tosqınlıqlar joqarı oqıw júklemesi, bos waqıttıń jetispewshiligi, oqıwdı miynet penen birge alıp barıw, fizikalıq sharshaw ekenligin kórsetti. Sonıń menen birge, dene tárbiyasına qızıǵıwshılıqtıń joqlıǵı hám sport infrastrukturası menen jeterli dárejede támiyinlenbegenligi studentler belsendiliginiń tóménlewiniń anıqlawshı sebepleri bolıp esaplanbaydı.

Anıqlanǵan nátiyjeler joqarı oqıw orınlarında studentlerdiń dene tárbiyası hám sport jumıslarında qatnasıwı ushın jáne de iykemlesken sharayatlardı jaratıw, sabaqtan tısqarı shınıǵıwlar imkaniyatların keńeytiw hám turaqlı fizikalıq belsendilikke turaqlı motivaciyanı qalıplestiriwge qaratılǵan dene tárbiyasınıń shólkemlestiriwshilik-basqarıw mexanizmderin jetilistiriw zárúrligin kórsetedi.

Joqarı oqıw orınlarında dene tárbiyasın ámelge asırıwdıń shólkemlestiriwshilik sharayatların studentler tárepinen bahalaw izertlewdiń áhmiyetli baǵdarı boldı. Bul tárep sabaqlar kestesi, olardı shólkemlestiriwdiń qolaylılıǵı, sabaqlardı ótkeriwdiń hár qıylı formalarınan qanaatlanıwshılıq analiziniń óz ishine aldı.

Dene tárbiyasınıń shólkemlestiriwshilik quramın bahalaw ushın oqıwshılardıń sabaqlar kestesi, olardı ótkeriw sharayatları hám oqıw processiniń mazmunlılıǵınan qanaatlanıw dárejesin anıqlawǵa qaratılǵan sorawlar usınıldı. Alınǵan nátiyjeler studentlerdiń dene tárbiyası boyınsha oqıw processin shólkemlestiriwdi qabıllaw ózgesheliklerin anıqlaw hám onı jáne de jetilistiriw baǵdarların belgilew imkaniyatın berdi (1-keste).

Studentler tárepinen dene tárbiyası sabaqlarınıń shólkemlestiriliwin bahalaw

1-keste.

Bahalaw kórsetkishleri	Juwap variantları	Nátiyjeler, %
Oqıw kestesi menen kanaatlanıwshılıq	qanaatlanıw	99,7
	qanaatlanbaǵan	0,3
Sabaqlardı shólkemlestiriw qolaylılıǵı (waqıt, orın, júkleme)	qolaylı shólkemlestirilgen	49
	qolaysız shólkemlestirilgen	51
Dene tárbiyası shınıǵıwlarınń hár qıylılıǵı	klasslar hár qıylı	67
	sabaqlar dástúriy xarakterge iye	33

Alınǵan nátiyjeler studentlerdiń dene tárbiyası sabaqların shólkemlestiriwden qanaatlanıwshılıǵınıń joqarı dárejesin kórsetedi. Soraw etilgen studentlerdiń derlik barlıǵı (99,7%) ámeldegi sabaqlar kestegin unamlı bahaladı, bul bolsa oqıw processin waqıtsha shólkemlestiriw kópshilik bilim alıwshılardıń talaplarına sáykes keledi, degen juwmaqqa keliwge múmkinshilik beredi.

Kestenіn joqarı bahalanıwı májbúriy shınıǵıwları waqtınsha shólkemlestiriw studentlerdiń dene tárbiyası boyınsha oqıw processinde qatnasıwın shekleytuǵın áhmiyetli faktor emesligin kórsetedi. Bul aldınǵı sorawdıń nátiyjeleri menen sáykes keledi, bunda qolaysız grafik respondentlerdiń az sanlı bólegi tárepinen dene tárbiyası menen shuǵıllanıwǵa tosqınlıq sıpatında atap ótilgen edi.

Sonıń menen birge, sabaqlardı shólkemlestiriwdiń qolaylılıǵın bahalaw keńirek kórip shıǵılıwı hám tek ǵana waqt parametrlerin emes, al sabaqlardı ótkeriw sharayatların, fizikalıq júklemenin studentlerdiń imkaniyatlarına sáykes keliwin hám ulıwma oqıw processin shólkemlestiriwdi de óz ishine alıwı kerek.

Sabaqlardıń hár qıylılıǵın tallaw sonı kórsetti, 67% studentler sabaqlardıń mazmunın jeterli dárejede hár qıylı dep esaplaydı. Biraq respondentlerdiń 33 procenti sabaqlardıń dástúriy túrde, ásirese, qıs máwsiminde ótkeriliwin atap ótken. Bul hárezet iskerligi formaların keńeytiw, jańa shınıǵıw túrlerin engiziw, oqıw processin máwsim sharayatına beyimlestiriw arqalı fizikalıq tárbiyanıń mazmunın bunnan bılay da jetilistiriw imkaniyatın bar ekenligin kórsetedi.

Solay etip, izertlew nátiyjeleri dene tárbiyası boyınsha májbúriy shınıǵıwları ótkeriwdiń shólkemlestiriw sharayatları ulıwma alǵanda studentler tárepinen unamlı bahalanatuǵınlıǵın kórsetedi. Sabaqlar kestesi hám oqıw processiniń tiykarǵı shólkemlestiriliwi studentlerdiń qatnasıwı ushın áhmiyetli tosqınlıq bolmaydı.

Sonıń menen birge, shınıǵıwlarıń jeterli dárejede variaciyalıq emesligin atap ótken studentlerdiń anıqlanǵan bólegi dene tárbiyasınıń mazmunlıq tárepin bunnan bılay da jetilistiriw zárúrligin kórsetedi. Studentlerdiń qızıǵıwshılıqların, máwsimlik ózgesheliklerin, dene tárbiyasın shólkemlestiriwge zamanagóy qatnaslardı esapqa alatuǵın fizikalıq tárbiya hám sport iskerliginiń kóbirek hár qıylı formaların engiziw ayrıqsha áhmiyetke iye bolmaqta.

Ámelge asırılǵan tallawlar sonı kórsetti, dene tárbiyası boyınsha oqıw processiniń shólkemlestiriwshilik bólegi ulıwma alǵanda studentler tárepinen unamlı bahalanadı. Respondentlerdiń kópshiligi sabaqlar kestesinen qanaatlanadı, sonday-aq, oqıw processiniń jeterli dárejede mazmunlı shólkemlestirilgenligin atap ótedi. Sonıń menen birge, dene tárbiyası sistemasınıń nátiyjeliligi tek ǵana shınıǵıwları shólkemlestiriwdiń sapası menen emes, al dene tárbiyası hám sport jumısın ámelge asırıw ushın zárúr bolǵan materiallıq-texnikalıq sharayatlardıń bar ekenligi menen de anıqlanadı.

Usı múnásibet penen izertlewdiń keyingi baǵdarı Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarınıń sport infrastrukturası jaǵdayın, sonıń ishinde, sport obyektleriniń qolaylılıǵı, zárúrli inventarlar menen támiyinlengenligi hám hár qıylı dene tárbiya-sport iskerligi túrleri menen shuǵıllanıw imkaniyatların studentler tárepinen bahalaw bolıp tabıladı.

Studentlerdiń dene tárbiyasın shólkemlestiriwdiń nátiyjeliligi kópshilik jaǵdaylarda bilimlendiriw shólkemleriniń materiallıq-texnikalıq bazasınıń jaǵdayı, sport obyektleriniń qolaylılıǵı, zárúr úskeler menen támiyinlengenligi hám shınıǵıwlar ushın sharayatlardıń qolaylılıǵı menen belgilenedi. Usı múnásibet penen izertlew dawamında studentlerge sport zallarınıń jaǵdayı, sport úskeleriniń jeterliligi hám dene tárbiya-sport jumısların ótkeriw ushın sharayatlardı bahalawǵa qaratılǵan sorawlar usınıldı. Alınǵan nátiyjeler 2-kestede keltirilgen.

Studentler tárepinen dene tárbiyasınıń materiallıq-texnikalıq sharayatların bahalaw

2-keste

Bahalaw kórsetkishleri	Nátiyjeler, %;
Sport zallarınıń jaǵdayı oǵada jaqsı dep bahalanadı.	91
Sport úskeleri jeterli	59,8
Sport penen shuǵıllanıw sharayatı qanaatlandırarlı.	73,9

Izertlew nátiyjeleri sport obyektleriniń ulıwma jaǵdayı student-jaslar tárepinen unamlı bahalanıp atırǵanın kórsetpekte. Máselen, respondentlerdiń 91 procenti sport zallarınıń jaǵdayın oǵada jaqsı dep esaplaydı, bul bar sport imaratlarınıń saqlanıwı hám sapasınıń jeterli dárejede joqarı

ekenliginen dárek beredi. Sonıń menen birge, studentlerdiń bir bólegi sport zallarınıń sanı sheklengenligin atap ótedi, bul bolsa sabaqlardı shólkemlestiriw hám oqıw júklemesin bólistiriwde belgili bir qıyınshılıqlardı keltirip shıǵarıwı múmkin.

Sport ásbap-úskenerleri menen támiyinlengenlikti bahalaw salıstırmalı túrde áste boladı. Tek ǵana 59,8% studentler bar úskenerler sabaqlardı tolıq ótkeriw ushın jeterli, dep esaplaydı. Bul bolsa materiallıq bazanı bunnan bılay da jetilistiriw, sport inventarların jańalaw hám hár qıylı dene tárbiya-sport jumısları ushın imkaniyatlardı keńeytiw zárúrligin kórsetedi.

Sport penen shuǵıllanıw ushın jaratılǵan sharayatlar boyınsha bolsa, respondentlerdiń 73,9 procenti olardı qanaatlandırarlı dep bahalagan. Biraq, studentlerdiń qosımsha pikir-usınısların tallaw tiykarınan sanitariyalıq-turmıslıq infrastruktura menen baylanıslı ayırıqsha mashqalalardıń bar ekenligin kórsetpekte. Eń kóp jaǵdaylarda dush bólmeleriniń jeterli emesligi, ıssı suw támiynatınıń joqlıǵı, qıs máwsiminde temperaturanıń tómengi hám fizikalıq shınıǵıwlardan keyin tikleniw ushın sharayatlarıń joq ekenligi atap ótili.

Anıqlanǵan mashqalalar tek ǵana studentlerdiń qolaylıǵı emes, al olardıń salamatlıǵın saqlaw kózqarasınan da áhmiyetli. Fizikalıq shınıǵıwlardan keyingi sanitariyalıq-turmıslıq sharayatlarıń jeterli dárejede támiyinlenbegenligi studentlerdiń dene tárbiya hám sport penen turaqlı shuǵıllanıwǵa bolǵan motivaciya, ásirese, suwıq máwsimde tómengi bolıwı múmkin.

Solay etip, izertlew nátiyjeleri Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarında dene tárbiyasınıń materiallıq-texnikalıq sharayatları ulıwma alǵanda studentler tárepinen unamı bahalanıp atırǵanlıǵınan derek beredi. Sonıń menen birge, jetilistiriwdi talap etetuǵın ayırıqsha baǵdarlar anıqlandı: sport obyektleriniń qolaylıǵın arttırıw, ásbap-úskenerlerdi jańalaw hám sanitariyalıq-turmıslıq sharayatları jaqsılaw.

Alınǵan maǵlıwmatlar sonı kórsetedi, dene tárbiyası sistemasınıń rawajlanıwı tek ǵana oqıw shınıǵıwların shólkemlestiriw menen ǵana baylanıslı bolmay, al studentlerdiń dene tárbiyası hám sport penen turaqlı shuǵıllanıw imkaniyatın támiyinletetuǵın qolaylı bilimlendiriw ortalıǵın jaratıw menen de baylanıslı bolıwı kerek.

Demek, materiallıq-texnikalıq baza oqıwshılardıń fizikalıq iskerligine tosqnılıq etiwshi tiykarǵı faktor bolmasa da, onı bunnan bılay da jetilistiriw fizikalıq tárbiya sistemasınıń tartımlılıǵın hám nátiyjeliligin arttırıwdıń qosımsha shárti bolıwı múmkin.

Ótkerilgen talqılawlar Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarı oqıw orınları studentleriniń dene tárbiyası sisteması unamı tárepleri menen bir qatar da belgili bir mashqalalı tárepleri menen de táriyiplenetuǵınlıǵın kórsetti. Studentler ulıwma alǵanda dene tárbiyasınıń áhmiyetin tán aladı, májbúriy shınıǵıwları shólkemlestiriliwin hám sport obyektleriniń jaǵdayın unamı bahalaydı, biraq anıqlanǵan nátiyjeler bilim alıwshılardı dene tárbiyası hám sport iskerligine tartıw mexanizmlerin bunnan bılay da jetilistiriw zárúrligin kórsetedi.

Dene tárbiyası sistemasın jetilistiriw baǵdarların anıqlaw ushın tek ǵana obyektiv sharayatlar hám bar bolǵan sheklewler emes, al zárúr bolǵan ózgerisler boyınsha studentlerdiń ózleriniń subyektiv pikirlerin úyreniw de áhmiyetli boldı. Bilim alıwshılardıń poziciyasın esapqa alıw dene tárbiyası hám sport jumısın shólkemlestiriwdiń eń kóp talap etiletuǵın formaların anıqlaw hám olardıń belsendiligin arttırıwǵa járdem beretuǵın basqarıw qararların belgilew imkaniyatın beredi.

Usı múnásibet penen Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarında dene tárbiyasın shólkemlestiriwdi jetilistiriw boyınsha studentlerdiń usınısların úyreniw izertlewdiń keyingi basqısı boldı.

Dene tárbiyasın jetilistiriwdiń múmkin bolǵan baǵdarların anıqlaw ushın studentlerge sabaqlardı shólkemlestiriwdi jaqsılaw hám dene tárbiya-sport jumısınıń tartımlılıǵın arttırıw boyınsha usınıslar berildi. Juwapları tallaw studentlerdiń tiykarǵı usınısları oqıw processın shólkemlestiriwdi optimallastırıw, sabaqlardıń mazmunın keńeytiw, fizikalıq belsendilik motivin arttırıw hám hár qıylı kategoriyadaǵı bilim alıwshılardıń qatnasıwı ushın qolaylı sharayatları jaratıw menen baylanıslı ekenligin kórsetti.

Studentler tárepinen belgilengen jetilistiriw baǵdarlarınan biri dene tárbiyası sabaqların ótkeriwdi shólkemlestiriw sharayatların jaqsılaw bolıp tabıladı. Atap aytqanda, respondentler kestede sabaqlardı aqlıǵa muwapıq bólistiriw zárúrligin kórsetken.

Studentler dene tárbiyası sabaqların oqıw kúniniń basında ótkeriwdi sheklew maqsetke muwapıq ekenligin atap ótti, sebebi intensiv fizikalıq shınıǵıwlardan keyin bilim alıwshılardıń qayta tikleniwı, sanitariyalıq-gigienalıq talaplarǵa ámel etiwı hám keyingi sabaqlarǵa tayarlanıwı ushın waqıt zárúrligi payda boladı.

Usı múnásibet penen, ásirese, sport obyektleri oqıw imaratlarınan aymaqlıq uzaqlıqta jaylasqan jaǵdaylarda dene tárbiyası sabaǵı hám keyingi oqıw sabaqları arasındǵı waqıt aralıǵın kóbeytiw - "gigienalıq koridor" dep atalatuǵın usınıslardıń biri bolıp esaplanadı. Bul oqıw processiniń qolaylılıǵın arttırıw hám studentlerdiń salamatlıǵınıń tómennlewı itimalın azaytıw imkaniyatın beredi.

Izertlew nátiyjeleriniń analizi sonı kórsetti, studentlerdiń úshтен bir bólegine shamalası (33%) qısqı dáwirdegi sabaqlardıń jeterli dárejede hár qıylı emesligin hám olardıń dástúriy ótkeriliwin atap ótedi. Usı múnásibet penen studentler sport zallarında qollanılatuǵın fizikalıq háraket túrleriniń dizimin keńeytiwdi usınıs etti.

Talabanlardıń máwsimlik sharayatlardan biyǵárez qızıǵıwshılıǵın saqlap qalıw imkaniyatın beretuǵın fitnes-aerobika, salamatlandırıw gimnastikası elementleri, stol tennisi, oyın túrleri hám basqa da háraket iskerligi baǵdarları talap joqarı bolǵan baǵdarlar qatarına kiredi.

Ásirese, studentlerdiń individual qálewlerin esapqa alıw hám olardıń qızıǵıwshılıq dárejesin arttırıw imkaniyatın beretuǵın sekciyalar hám qızıǵıwshılıqları boyınsha shınıǵıwlar shólkemlestiriw arqalı bar sport infrastrukturasınan jáne de nátiyjeli paydalanıw ayrıqsha áhmiyetke iye.

Jetilistiriwdiń áhmiyetli baǵdarlarınan biri studentlerdiń dene tárbiyası sabaqlarına motivaciya xarakterin ózgeritiw esaplanadı. Izertlew nátiyjeleri sonı kórsetti, barlıq soraw etilgen studentler ushın qatnasıwdıń áhmiyetli faktori esapqa alıw yamasa baha alıw (100%) bolıp tabıladı, bul sırtqı oqıw motivaciyasınıń ústinliginen derek beredi.

Usı múnásibet penen studentler óz betinshe fizikalıq belsendilikti xoshametlewdiń qosımsha mexanizmlerinen paydalanıwdı usınıs etedi: sport ilajları, jarıslar, salamatlandırıw baǵdarlamaları hám fizikalıq rawajlanıwdı qadaǵalawdıń individual formalarında qatnasıwdı esapqa alıw.

Studentlerdiń sportqa qızıǵıwshılıǵın esapqa alǵan halda shınıǵıwlardı shólkemlestiriw de perspektivalı baǵdar bolıp tabıladı. Qálegen fizikalıq iskerlik túrleri boyınsha toparlardı qalıplestiriw (sporttıń oyın túrleri, fitnes baǵdarları, kúshli tayarlıq hám basqalar) oqıwshılardıń jeke qızıǵıwshılıǵın arttırıw hám sabaqlarǵa formal qatnasıwdan kóbirek sanalı qatnasıwǵa ótiwge járdem beriwi múmkin.

Studentlerdiń usınıslarınıń ayrıqsha baǵdarı fizikalıq tayarlıq dárejesi hám densawlıǵı hár qıylı bolǵan bilim alıwshılardıń qatnasıw sharayatların jetilistiriw bolıp tabıladı.

Studentler arnawlı medicinalıq topardıń imkaniyatların esapqa alǵan halda densawlıǵında kemshilikleri bolǵan oqıwshılar ushın beyimlestirilgen dene tárbiyası baǵdarlamaların islep shıǵıw zárúrligin atap ótpekte. Bunday kózqaras barlıq studentlerdiń bilimlendiriw processine tolıq aralasıwın támiyinlew hám qatnasıwdıń psixologiyalıq tosqınlıqların azaytıw imkaniyatın beredi.

Solay etip, studentlerdiń usınısları Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarında dene tárbiyası sistemasın kompleksli túrde jetilistiriw zárúrligin kórsetedi. Ózgerislerdiń tiykarǵı baǵdarları tek ǵana materiallıq támiynat yamasa ayırım sabaqlardı shólkemlestiriw menen emes, al bárinen burın, studentlerdiń belsendiligin arttırıw, olardıń individual qızıǵıwshılıqların esapqa alıw hám turaqlı fizikalıq belsendilikke bolǵan turaqlı zárúrlikti qalıplestiriw ushın sharayatlar jaratıw menen baylanıslı.

JUWMAQ

Solay etip, izertlew studentlerdiń dene tárbiyasın shólkemlestiriwdi jetilistiriwde tek ǵana hákimshilik-pedagogikalıq basqarıwdan kompleksli sociologiyalıq basqarıw modeline ótiwdi talap etetuǵının dálilledi. Qayta baylanıs mexanizminiń jedel islewinde institucionallıq, shólkemlestiriwshilik hám sociallıq- minez-qulıq komponentleriniń integraciyası joqarı oqıw orınlarınıń bilimlendiriw ortalıǵın student-jaslardıń real talapları hám imkaniyatları menen úylestiriw imkaniyatın beredi.

Usınılǵan sociologiyalıq basqarıw modeli anıqlanǵan qarama-qarsılıqlardı nátiyjeli jeńip ótiw imkaniyatın beredi. Ol dástúriy kózqaraslardan parıqlı túrde studentlerdi sociallıq jumıstıń belsendi subyektleri sıpatında qaraydı hám sociologiyalıq monitoring nátiyjelerinen basqarıw qararların

dúzetiw ushın turaqlı resurs sıpatında paydalanadı.

Ádebiyatlar/ Литература/ References:

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
2. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер // Избранные произведения. -М.: Прогресс, 1990. – С. 602-643.
3. Вебер М. Хозяйство и общество: Очерки понимающей социологии. -М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016.
4. Парсонс Т. Система современных обществ / Т.Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
5. Giulianotti R. Sport and Modern Social Theorists. London: Palgrave Macmillan, 2004. – 252 p.
6. Giulianotti R. (Ed.). Handbook of the Sociology of Sport. London: Routledge, 2015. – 448 p.
7. Parsons T. Structure and Process in Modern Societies. New York: Free Press, 1960.
8. UNESCO. Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers. -Paris: UNESCO, 2015. – 44 p.
9. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport (2015).
10. World Health Organization. Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour (2020).

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000